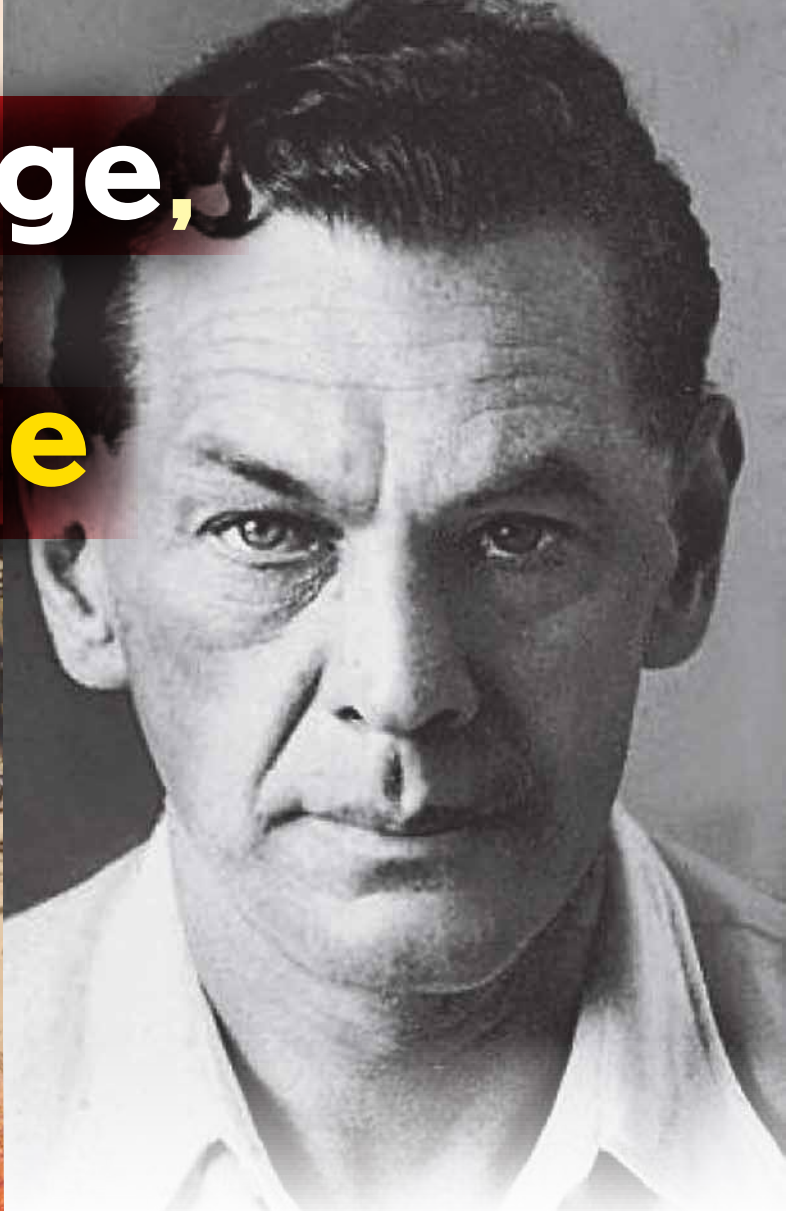

Richard Sorge, a szovjetek szuperkémje

Két végén égette a gyertyát a szovjetek második világháborús német kémje, aki ugyan nagy lábon élt, de nagy elvárásokat is támasztott magával szemben. Elképesztő arzenállal szegült szembe a Harmadik Birodalom és szövetségesei hadigépezetével Richard Sorge, akit Moszkva ennek ellenére cserben hagyott. **Fazakas László** leplezi le titkos tetteit

„TT VAN ez a szemétláda, aki gyárakat és bordélyházakat hoz létre Japánban, ráadásul azt mondja, hogy június 22-én következik be a német támadás. Arra céloztok, hogy talán neki is hinnie kellene?” – kérdezte gúnyosan Sztálin az elvtársakat, amikor azok Richard Sorge, a Tokióban tevékenykedő szuperkém jelentéséről tájékoztatták a későbbi generalisszimust. A szovjet diktátor szkepszisét elsősorban Sorge nagyvilági életmódja okozta. Nem akarta ugyanis elhinni, hogy egy csapongó alak, aki állandóan iszik és nőzik, képes lehet ilyen horderejű titkos információk birtokába jutni.

Pedig Richard Sorge, Kim Philby és Rudolf Abel mellett, a szovjet hírszerzés egyik legeredményesebb ügynöke volt. Nemcsak a Barbarossa-tervről, hanem Pearl Harborról (ezt a kettőt sokan vitatják) és a japánok távol-keleti stratégiájáról is viszonylag pontos jelzéseket küldött

WIKIMÉDIA

Moszkvának. Ez utóbbi óriási jelentőségét mutatja, hogy lényegében ennek hatására sikerült elkerülni a szovjet főváros összeomlását. Richard Sorge neve mégis feledésbe merült. Csupán Hruscsov idején, elsősorban propagandacélból vették elő.

A nyugati világ azonban már az ötvenes évektől jól ismerte Sorge rendkívüli tetteit, akit – állítólag a francia *Le Figaro* jóvoltából – rendszeresen „Sztálin James Bondjaként” szoktak emlegetni. A párosítás elsőre talán túlzásnak, sőt bulvárosnak tűnhet. De ha végignézzük a pályáját, azt láthatjuk, hogy valójában még a fiktív Bondnál is kalandosabb életút jutott neki. Arról nem is beszélve, hogy Sorge ténylegesen befolyásolta a történelem menetét. Nem csoda, hogy maga Ian Fleming is a világ legjobb mesterkémjének tartotta őt. John le Carré, Frederick Forsyth és Tom Clancy szintén csak szuperlatívuszokban beszéltek a német ügynök elképesztő teljesítményéről.

Balra át

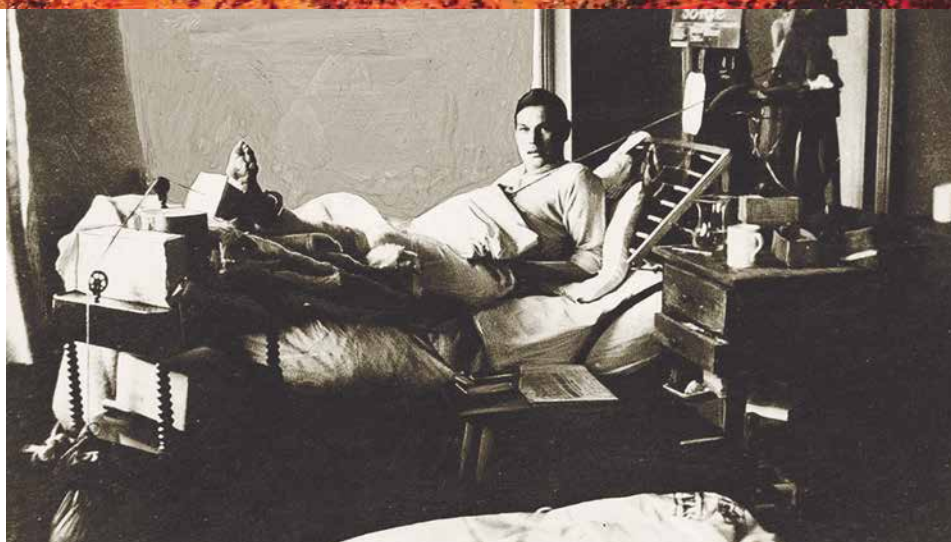
Richard Sorge német apától és orosz anyától született 1895-ben, Bakuban, mely akkoriban az Orosz Birodalomhoz tartozott. A család azonban 1898-ban Berlinbe költözött, így Sorge gyerekkora nagy részét már német földön töltötte. Bányamérnök apjának köszönhetően jó módú körülmények között nevelkedhetett, színvonalas iskolákba járhatott. Ám ezek a dolgok, mint a nélkülözést nem ismerő, elkényeztetett ifjakat általában, nem boldogították.

Szürkének és céltalannak érezte az életét. A várt fordulatot egy Gavrilo Princip nevű, boszniai szerb terrorista hozta el, aki aljas politikai érdekből agyonlőtte a Habsburg trónörököst, Ferenc Ferdinándot és a feleségét. Ennek ürügyén kitört a Nagy Háború, és a 18 éves, ekkor még nacionalista érzelmű Sorge – néhány snapsztól felbátorodva – önként bevonult

II. Vilmos császár birodalmi hadseregébe. A fronton zajló kegyetlen harcok alatt többször is megsérült: 1917-ben például egy gránátrepesz olyannyira roncsolta a lábait, hogy harcképtelenné nyilvánították (állítólag a robbanástól egyik lába 2,5 centivel lett rövidebb, emiatt örökre sánta maradt).

A lábadozása idején került kapcsolatba a baloldali eszmékkel, Marx és Engels munkáit tanulmányozta. Ebben nagy

A fiatal Sorge kórházi ágyán az első világháború idején, miután a császári hadsereg önkénteseként súlyos sebet kapott a fronton. Élete végéig sántított
JOBBRA: Sorgét a háborús kiábrándultság vezette 1919-ben a Német Kommunista Párt soraiba, majd Moszkvába és a hírszerzéshez.
Erich Correns (jobbra) társaságában, 1915-ben
LENT: Csang Kaj-sek, a Kuomintang vezetője, 1926–1927 körül
ALUL: Japán csapatok bevonulása Csincsouba (Jinzhou) 1932 elején, a mandzsúriai invázióban
A TÚLOLDALON: Richard Sorge, a német–orosz származású szovjet hírszerző, aki a 20. század egyik legeredményesebb kémhálózatát építette ki Tokióban, egy 1941 előtt készült fotón; a tokiói Ginza utca a Kiobasi híd közelében 1930 körül

szerepe volt az őt kezelő orvosnak is, akivel hosszas beszélgetéseket folytattak a kommunizmus ideológiájáról.

Érthető tehát, hogy a háború végeztével Sorge teljesen kiábrándult a nacionalizmus jegyében folytatott embertelen mészárlásból, és egy új, szocialista alapokra épülő világ kiépítésében volt érdekelt. Az idealista hevülettől elragadott mozgalmárban szerencsére akadt annyi tudatosság, hogy a világmegváltás előtt a tanulmányait befejezze: 1919-ben a hamburgi egyetemen politikai tudományokból szerzett doktorátust. Ezt követően viszont beállt a németországi kommunista pártba, majd a nagyobb városokban rendezett baloldali tüntetések állandó szereplőjévé vált. Ezek mellett, mint elkötelezett kommunista, az összes munkahelyén agitálta a dolgozókat, melynek következtében mindenhol kirúgták. A bajokat tetézte, hogy bujtogató tevékenysége a hatóságok figyel-

Sanghaj 1930 körül – ebben a nagyvárosban kezdte meg Sorge kínai hírszerző tevékenységét
BALRA LENT: Ozaki Hocumi, Sorge legfontosabb japán munkatársa ALATTA: Max Clausen német rádiós, a tokiói hálózat rejtjelezett üzeneteinek továbbítója

mét sem kerülte el. Ily módon az egyre veszélyesebb helyzetbe keveredő Sorge úgy döntött, hogy a Szovjetunióban húzza meg magát; de csak kevés időre, hiszen néhány hónap múlva már ismét Németországban terjesztette a kommunizmus ígését.

A folyamatos pörgésben élő Sorge az ivással és a nők elcsábításával próbálta levezetni a felgyülemlett feszültséget. Ez utóbbi viszonylag elég könnyen ment neki: korabeli leírások szerint Sorge igazi *charmeur* volt, aki nemcsak a nőket, de még a férfiakat is megbabonázta. Ennek ékes bizonyítéka, hogy az egykori tanárának a feleségét, Christiane Gerlachot úgy vette el, hogy a professzor nejéről lemondva, áldását adta a kettejük frigyére. A kapcsolat természetesen nem tartott sokáig, mivel Sorge egész életében a töménytelen alkohol mellett a nők váltogatásával oldotta a kémkedés által okozott stresszt. Így hát 1929-ben végleg elváltak az útjaik.

A kémkedés útjára lépve

Noha Sorge már jó ideje kapcsolatban állt a szovjet hírszerzéssel, a professzionálisabb kémkedés területén csak a második moszkvai tartózkodása során (1924–1929) lépett szintet. Ekkor ugyanis a GRU (katonai hírszerzés) kötelékébe került, ahol a kor legjobb szakértőitől kapott kiképzést. Ezután immár a kémszakma minden fortélyával felvértezett

Sorgét a forrongó Kínába küldték, hogy részletes információkat gyűjtsön az országban zajló eseményekről, különös figyelmet fordítva Csang Kaj-sek nacionalista csapatainak szándékaira. Ennek megfelelően Sorge mint hírszerzési

szerkesztő (később mezőgazdasági szakíróvá avanzsálva magát) érkezett Sanghajba, az akkori évek legtöbb titkos ügynökkel elárasztott városába. Itteni jelenléte alatt nagyon sok fontos kontaktra tett szert: főleg Japán és kínai kommunista szimpatizánsokkal ismerkedett meg.

A kapcsolatépítésen túl természetesen a hírszerzést sem hanyagolta. Már ekkor olyan lényeges információkat szerzett, melyek éppen az óriási jelentőségük miatt váltak gyanússá a moszkvai felettesei számára.

Sorge például előre jelezte, hogy a Japánok meg fogják támadni Mandzsúriát. A szovjetek azonban ezt teljes képtelenségnek tartották.

Sokatmondó, hogy a hír beigazolódása után sem lettek elfogadóbbak a német ügynökök információi iránt. Sőt feljebbvalói Moszkvába invitálták „pihenésre”, ami a sztálini terror éveiben egyet jelentett a halállal. Sorge ugyanakkor a sok munkára való hivatkozással az összes hazahívási kísérletet elhárította. Óvatosságának köszönhetően megmenekült, idővel pedig rendeződött a státusza, és a GRU, fátylat borítva a mültra, újra bevetésre küldte, ez alkalommal Japánba.

A Japán melő

A Japán út előtt azonban Sorge még vizsgátért Németországba, és belépett az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő náci pártba, továbbá tudósítói munkát vállalt a *Frankfurter Zeitung* napilapnál, hogy ezek révén biztosítsa magának a tökéletes fedősztorit.

Sorge 1933-ban, már a napilap munkatársaként Tokióba utazott, és azonnal nekilátott a kémhálózat kiépítésének. Ebben nagy segítségére volt néhány korábból megismert társa: például Ozaki Hocumi újságíró és Max Clausen rádiós. A csapat idővel tovább bővült, ám mindvégig szigorú konspiráció mellett folytatták a tevékenységüket. Erre két okból volt nagy szükség: 1. nem rendelkeztek semmilyen diplomáciai fedéssel, ami azt jelentette, hogy amennyiben lebuknak, akkor minden bizonnyal halálra ítélik őket; 2. a Japán kémelhárításnak feltűnt, hogy jelentős rádiós kommunikáció zajlik Tokió és Moszkva között.

Tokiói tartózkodása idején Sorge szoros, baráti kapcsolatot létesített Eugen Ott német katonai attaséval, későbbi nagykövettel. Az Ott-tal való bensőséges viszonynak köszönhetően bejáratos lett a követségre. Ráadásul idővel szerkesztői munkát kapott, ami lehetővé tette, hogy számos szigorúan titkos jelentéshez is hozzáférjen. Ehhez persze az is hozzátartozott, hogy Ott, minden biztonsági protokollt áthágva, megmutatta

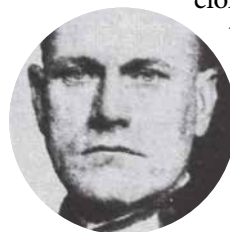
BALRA: A tokiói Sinszuku negyed 1933-ban – ekkor érkezett Sorge német újságíróként a japán fővárosba FENT: Az antikomintern paktum aláírása 1936. november 25-én. A szovjetellenes német–japán egyezmény titkos tárgyalásairól Sorge értesítette Moszkvát JOBBRA LENT: Eugen Ott, Németország tokiói nagykövete, 1933

a követség titkos rejtjelezését. Ennek következtében Sorge tudomást szerzett az antikomintern paktumról, figyelmeztést küldött Pearl Harborról, valamint szinte pontosan előrejelezte a Barbarossa-hadművelet kezdetének időpontját.

A felbecsülhetetlen információk fontosságát azonban sokan kétkedve, Sztálin pedig egyenesen elutasítván fogadta. Sorge emiatt csalódott, de reménykedett, hogy előbb-utóbb megjön a bajszos grúz esze. Aztán, amikor hírt kapott arról, hogy a Wehrmacht lerohanta a védtelen Szovjetuniót, öröngeni kezdett: a legendárius szerint először az Imperial Hotel bárjában berúgott, majd angolul azt ordibálta, hogy „Hitler egy kibaszott bűnöző”, és hogy „egy gyilkos. De Sztálin meglec-

kézteti a szemétládát.” Sorge annyira kiakadt, hogy még Ottot is felhívta egy nyilvános telefonfülkéből, és arról hablatyolt, hogy elvesztették a háborút. Szerencséjére a nagykövet semmit nem értett abból, amit a telefon másik végén, a hullarészeket artikulálatlan nyelven mondott neki.

Sorge elementáris indulata a korábbi háborús tapasztalatából fakadt. Tudta, hogy a két ellentétes ideológiájú totális diktatúra összeecsapása minden idők legbrutálisabb fegyveres konfliktusába fog torkolni. Innen nézve nem meglepő, hogy amint kijózanodott, rögvest

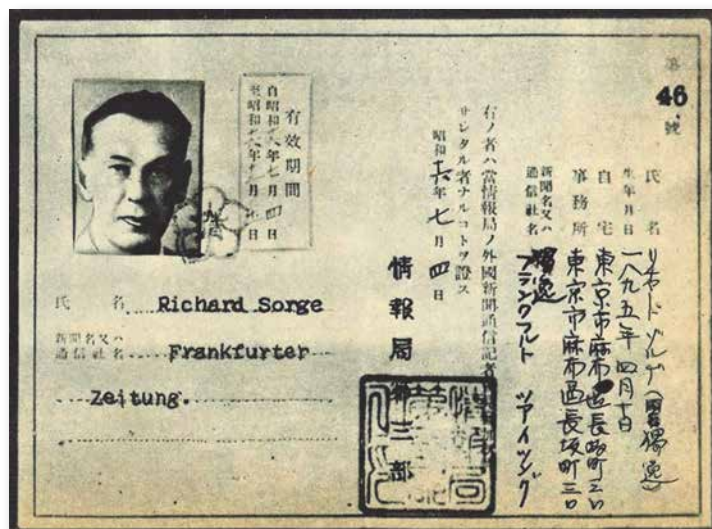

azon szorgoskodott, hogy miként tudná a Vörös Hadsereg erőfeszítéseit segíteni.

A teljes fokozatra kapcsolt hírszerzési műveleteknek rövidesen meglelt az eredménye. Sorge ugyanis olyan információkhoz jutott, melyek megváltoztatták a második világháború

menetét: 1941. augusztus végén, szeptember elején arról értesítette a GRU tartótisztjeit, hogy Japán nem fogja megtámadni a Szovjetuniót, mert az olajhiánnyal küszködő császári hadsereg először a nyersanyagokban gazdag Délkelet-Ázsia felé fog terjeszkedni. Sztálin ezúttal hitt Sorge jelentésének, és elrendelte, hogy a Távol-Keleten állomásoztatott hadosztályokat Moszkva felmentésére küldjék.

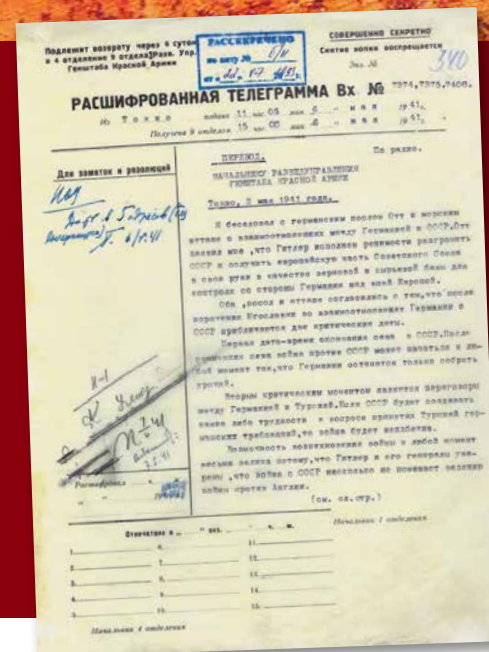
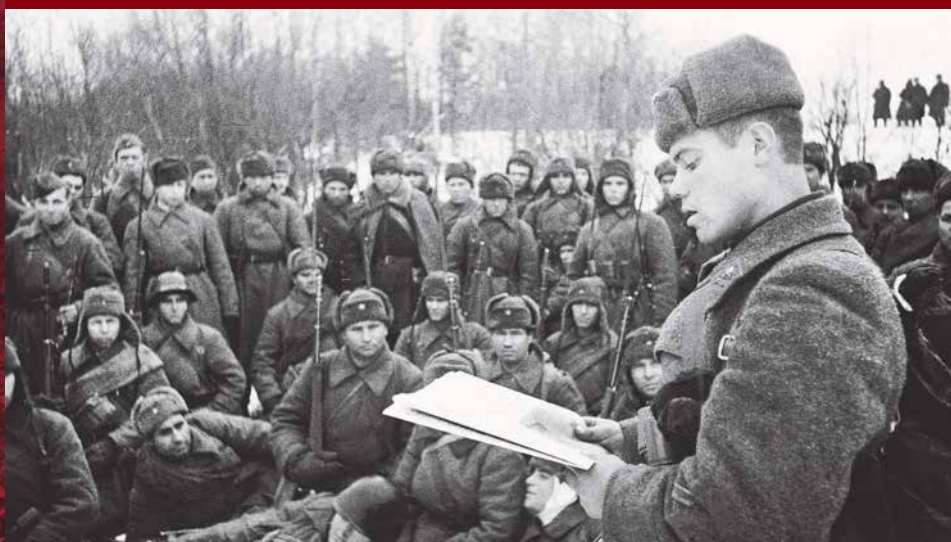
Hogy ez mit is jelentett pontosan? Azt, hogy legalább egy tucat jól felszerelt hadosztályt csoportosítottak át a szovjet főváros védelmére. Az erősítés következtében a Vörös Hadsereg nemcsak, hogy

Sorge sajtóigazolványa, amely német tudósítói fedését biztosította, 1941. július

A Kempeitai, a japán katonai rendőrség tagjai, 1935. november

feltartoztatta a német hadigépezetet, hanem ellentámadásba is lendült.

Végjáték és emlékezet

Minden konspiráció ellenére, a japán katonai rendőrség (*Kempeitai*) 1941 októberében végre nyomra akadt. Egy rutinrazzia során elfogták Sorge kémhálózatának egyik tagját, Yokoto Miyagit, akinek becsületére váljon, hogy a rendőrsőrn megpróbált öngyilkos lenni, de balszerencséjére az ablakon történő kiugrás nem vetett véget az életének. Ezt követően viszont a japán politikai rendőrség, a *Tokkō* gondoskodott arról, hogy a legszörnyűbb kínzásokkal kényszerítsék vallomásra.

A terv bevált, Miyagi köpött. A titkosrendőrség innentől kezdve tudta, hogy Sorge és Ozaki Hocumi kommunista kémek, így idővel mindkettőjüket letartóztatták.

Beszédes, hogy a japánok eleinte igyekeztek rávenni Moszkvát egy fogolycserére, ám a szovjetek mindvégig letagadták, hogy bármi közük lenne Sorgéhez. Ennek ellenére a japán hatóságok kitartóan pró-

FENT: Wehrmacht-katonák a Barbarossa hadművelet idején, 1941-ben ALATTA: Szovjet parancsnok Sztálin beszédét olvassa fel a katonáknak a moszkvai csata idején, 1941 novemberében
JOBBRA FENT: „Ramsay” 1941. májusi rejtjelezett távirata, amelyben Sorge a küszöbönálló német támadásra figyelmeztette Moszkvát. Sztálin a jelentéseket provokációként söpörte félre
LENT: Sorge, immáron a Szovjetunió Hőse, egy 1965-ös bélyegen és az NDK 1976-os emlékbélyegén

bálkoztak, legalább háromszor ajánlották fel a csere lehetőségét. Sztálin ugyanakkor hallani sem akart erről, ezért minden törekvés kudarcot vallott. A Kreml urának döntése értelmében Richard Sorge sorsa is megpecsételődött: 1944. november 7-én

– a bolsevik hatalomátvétel évfordulóján – felakasztották a korszak egyik legbriliánsabb mesterkémjét.

Jóllehet a Szovjetunióban Richard Sorge indexre került, a nagyvilág azonban tudomást szerzett a német ügynök elképesztő tetteiről. Ebből kifolyólag filmek, könyvek és újságcikkek tucatjai elevenítették fel újra meg újra Sorge legendás élettörténetét. Az egyik legelső és egyben leghíresebb róla készült filmalkotás egy 1961-ben megjelent francia–japán koprodukció volt, melynek címe: *Qui êtes-vous, Monsieur Sorge?* Vagyis: *Ki maga, Sorge úr?*

Később a szovjetek is felismerték Sorge óriási propagandaértékét, és villámgyorsan a Szovjetunió Hősévé avatták. A *The New York Times* – mely közelről figyelte az eseményeket – beszámolója alapján szépen lekövethető a szovjet propaganda fürgesége: az amerikai lap 1964. szeptember 5-én adott tájékoztatása szerint elismerték Sorge GRU-s mivoltát (*Soviet Admits Sorge Was Its Spy in Wartime Japan*), majd november 5-én már arról tudósítottak, hogy Sorgéból szovjet hőst faragtak (*Sorge Is Made a Soviet Hero*). Nyikita Hruscsov tehát elégedetten ünneplhetett november 7-én, tudva azt, hogy egy újabb vörös hérosz mutat példát az ifjú úttörőmozgalmárok számára.

A szovjet csatlósállamok is buzgón követték a moszkvai trendeket. Magyarországon például Makai György vállalta a nemes feladatot, hogy rekordidő alatt megírja Sorge történetét. A könyvet – *Ki volt dr. Sorge?* – 1965-ben adták ki. ■

Fazakas László történész,
a *History* magazin online vezető szerkesztője